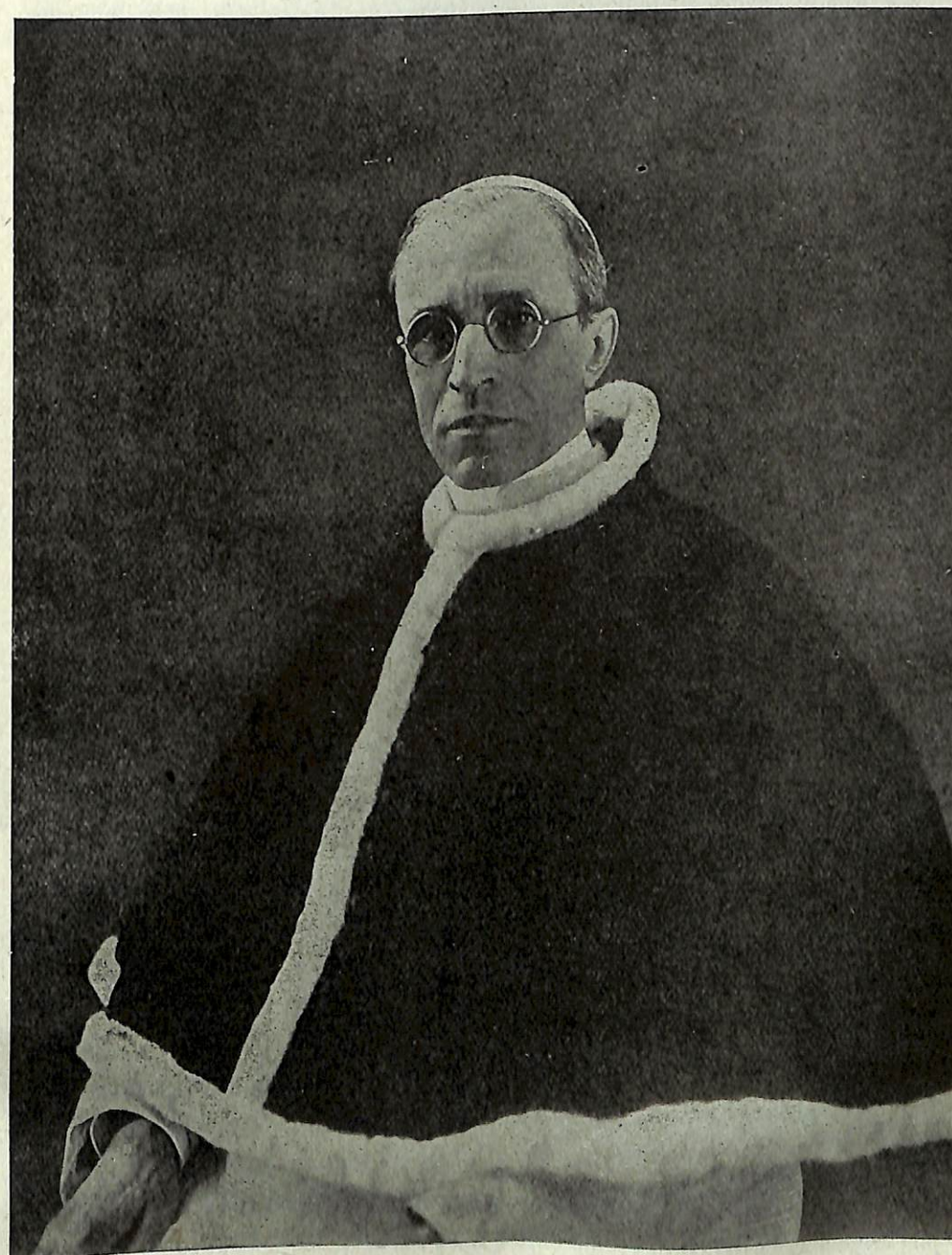

վերջ – իբրեւ լուսապայծառ նրազ սուրբ Եկեղեցւոյ, եւ աստուածային օրէն-
քին սիրով աուցուն ու նախանձախնդիր՝ ամէն առիթի ցոյց տուած էր, նըր-
բամիտ ու խորիմաստ վերլուծումներով, աստուածաշունչ մատենին ներքին
ծալները՝ որպէս կանոն եւ առաջնորդ վերանորոգ քրիստոնէական կեանքի մը:

Ու հիմա ան կը հանգչի պարգունակ եւ անպանոյն դամբանի մը մէջ,
Առաքելապետին շիրմին մօտիկ. բայց իր անունը երկինք ու երկիր կ'արձա-
գանգէ, մեծահոգակ Հայրապետներու շարքին, որոնք Ս. Եկեղեցւոյ հրաշա-
նման ակունքներն են յաւերժական: Եւ ինչպէս երբեմն Ս. Գրիգոր Նազիանզա-
ցին կը գոչէր Մեծն Բարսղի նշխարներուն առջեւ, թէ Մահկանացու ծնած՝
անմահ թողուց իր յիշատակը, կամ ինչպէս նոյնը կը կրկնէր մեր սուրբ Խո-
րենացին՝ Սահակ Պարթեւի գերեզմանին վրայ, մենք ալ նոյնը պիտի կրկնենք
հիմա Պիոս ԺԲ-ի շիրմին առջեւ, մենք որ ակս'նատես վկաններն ենք իր հսկայ
վաստակին:

Այո՛, կարծէք չէինք հաւատար Ժայնափիւռի հեծկլտուն ալիքներուն՝
որ կը գուժէին այդ մեծ Քահանայապետին մահը, չէինք հաւատար մեր աչ-
քերուն իսկ՝ որ հեռատեսիլի ցուցապատկերին վրայէն արցունքով կը հետե-
ւէին այն աշխարհադպրոց յուզարկաւորութեան հսկայ քափօրին, մենք որ
տեսեր էինք զինքը իր փառքի օրերուն, երբեմն Ս. Պետրոսի բարձրակարկառ
պատշգամբէն բազմահագար հաւատացեալներու զլխուն կանգնած իբրեւ երկ-
նառաք մարգարէ մը պատգամախօս, եւ երբեմն իր վեհաշուք արտաքինով
խոնարհած նորահոգակ սուրբի մը կամ սրբուհիի մը նուիրական մասունքնե-
րուն առջեւ, մինչ իր նզնասուն դէմքէն կը ճառագայթէր միշտ հաւատք ու
կորովաբիւր աչքերէն՝ սէր եւ գութ հայրական. մենք որ տեսեր էինք զինքը
յանախ բազկատարած կանգուն, երկնի եւ երկրի մէջտեղ, գահամբարձ քա-
փօրներու ժամանակ՝ շնորհիւ եւ օրհնութիւն բաշխելով ամէնուն, ու լսեր էինք
իւր Ժայնը արծաթեայ, նաեւ հայերէն, « Խաղաղութիւն ամենեցուն » արտա-
սանելու պահուն, որ կարծէք տակաւին կ'արձագանգէ բոլոր հայերուն սրտին
մէջ. մենք որ հետեւեր էինք իրեն նաեւ պատերազմի տխուր օրերուն, Հոռմի
զանազան սրբատեղիներուն մէջ, « Աստուածային Սիրոյ » Տիրամօր հրաշա-
գործ պատկերին առջեւ աղօթկեր, մեզի հետ, բոլոր ժողովուրդին հետ, թըն-
դանօքներու սպառնազին բռնաբռնի տակ. ու տակաւին տեսեր էինք զինքը
ումբակոծուած աւերակներու տակ, աղետեալներու կարկառելով իր օրհնու-
թիւնաբաշխ Աջը, մինչ իր ճիւղափրփուր պատմունքն անգամ հոն կ'արիւ-
նոտէր մահագալար դիակներու մէջ: Եւ հուսկ, հայերուս առանձնաշնորհուած
ունկնդրութեան մը պահուն լսեր էինք իր փակման աղօթք-մաղթանքը՝ թէ
« Տէր, միշտ անշարժ պահեա զաթոռ Հայկազնեայց »:

Ու վերջերս տակաւին կը տեսնէինք զինք, վերանորոգ առողջութեամբ,
նախկին կորովով, կամ կը լսէինք իր Ժայնը՝ ուղղուած ամէն դասակարգէ
այցելուներու, ուխտաւորներու, որոնց բոլորին ունէր, իւրաքանչիւրին իսկ

Ն. Ս. ՊԻՈՍ ԺԲ. ՀՈԳԵԼՈՅՍ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ

1876 - 1958

մէջ, հաւաքեց բոլոր գորութիւնը բանական պատճառաբանութեան եւ սիրոյ՝ իրաւունքի հիմնական կէտերուն շուրջ, վերաստեղծելու համար նոր ընտանիք, մը – քանի որ ընտանիքի հարազատ պատկերն անգամ հետգիտէ կը նստմանար – ուր մարդը ապրէր գիտակից իր իրաւունքներուն, եւ իր յարաբերութիւնները մերձաւորին հանդէպ՝ չդառնային այլասերած բիրտ եւ անողոք վայրագութիւն մը, այլ մանաւանդ թէ մարդկային ընկերութեան իսկական շաղախը ըլլար դարձեալ այն սուրբ սէրը, զոր կ'ուզէ մեր Երկնաւոր Հայրը:

Կեանք, սէր, խաղաղութիւն. գերբնական կեանք, աստուածային սէր, հոգեպարար խաղաղութիւն. ահա՛ Պիոս ԺԲ-ի գաղափարականը. եւ շուրջ քսան տարի շարունակ կռուեցաւ այս գաղափարականով. ահա՛ իր պատերազմը: Եւ ասով, քաղաքակրթութեան վերաշինութեան շարժումին մէջ կատարեց հսկայ դեր մը:

Եթէ հոետորութեամբ՝ Ոսկեբերանեան կամ Պոսուէական վեհ շունչ մը ունէր, եթէ իրաւագիտական եւ աստուածաբանական հմտութեամբ՝ Ս. Օգոստինոսի կրնար հաւասարիլ, բայց ամէնէն աւելի ինք է՝ եւ կը մնայ ժիր եւ անխնայ դեկավարը այն շարժումին, որով – ինչպէս ըսած է Սոլովիեւ՝ ոռոս ամենամեծ իմաստասէրը – Հոռմը այս իբրեւ երրորդ անգամ՝ պիտի վերակազմէ Եւրոպական քաղաքացիական միութիւնը. միութիւն մը՝ հիմնուած ընկերական արդարութեան վրայ, ուր անաստուած ու նիւթապաշտ գաղափարները թօթափած, պիտի համերաշխօրէն եղբայրանան ամէնքը, ընկերական ազատ կարգերու տակ. եւ պիտի հնչէ Պեթհովենեան համերգը՝ սիրոյ եւ եղբայրութեան, ներդաշնակ ձայներու զմայելի յափշտակութեան մէջ: Զարմանալի պիտի չըլլայ անշուշտ այստեղ նկատել՝ որ հանգուցեալ Քահանայապետը, միշտ իր մահուան նախօրեակին, լուսաւոր վայրկեանի մը, փափաքած է որ նուագուի Պեթհովենի մէկ համերգը: Բայց ամէնէն աւելի այն սրբազան համերգն է որ պիտի հնչէ, հրեշտակային ա՛յն երգը, զոր Յիսուսի մտօրին անջեւ երգեցին Երկնային գորութիւնները, եւ զոր այս ՄԵԾ Քահանայապետը կը փափաքէր իրագործել այս երկրիս վրայ. ու տասնեւին անգամ քարոզեց այդ խորհրդաւոր երգին իմաստը. « Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն »:

Վստահ ենք որ ան հիմա երկնիէն ալ կը շարունակէ իր հզօր ազդեցութիւնը եւ բարեխօսութիւնը, որպէսզի Ս. Եկեղեցին օրէ օր աւելի պայծառանայ, եւ իրականանայ իր սուրբ երազը համեղբայրութեան. մանաւանդ թէ Քրիստոսի իսկ նուիրական իդար՝ թէ սիրեցէ՛ք զիրար, միացէ՛ք իրարու հետ:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ԿԱԶՄԱՌՈՐՈՒՄԸ

(Շար. տեղ. «Բազմավեպ» 1958, թ. 3-5, էջ 83)

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԱՂՕԹԱՄԱՏՈՅՑԻՆ ԱՆՈՒՆԸ

Ներկայ մեր աշխատութեան Ա. Մասին մէջ նկատեցինք հասարակաց աղօթքի նիւթերը՝ ընդհանուր եղանակով: Այժմ կ'անցնինք քննելու աղօթամատենին յօրինման պատմութիւնը, ըստ ծրագրին զոր դրինք մեր յառաջարանին մէջ, եւ կը սկսենք նախ իր անունէն:

Անոր հնագոյն յորջորջումն ունինք Ս. Շուշանիկի վկայարանութեան մէջ, որ շարադրութիւն է Ե. դարու աղանատես զրէի, եւ յայտնի՝ ընդունէն ու ստորոշութեանց հնութենէն եւս: Արդ, վկայուհին բանտի եւ կապանքի մէջ, կ'ըսուի հոն, իրեն միւրիւրիչ ունէր «Աղօթանց փոքրիկ», որ չէր կրնար ըլլալ յանկարծահար մատուռ մը այն զնդանին ու չլթաներուն մէջ, չնորհուած ուրացող եւ անազորոյն մէջ, չնորհուած որ խաչ մ'ալ կար արդէն «առաջի տիկնոջն» (43, 44), որ անոր համար եկեղեցւոյ տեղ բռնած էր: Հետեւաբար անոր Աղօթանցն ուրիշ բան չէր՝ բայց գիրք աղօթից. եւ այն՝ հասարակացը, ըստ որում առանձնական աղօթազրբեր չկային տակաւին, ինչպէս զգալի է մեր աղօթքի ընդհանուր նկարագրէն:

Գրէն՝ զոր տեսանք: Պատմիչը նոյն փաղաքական ձեւով կը յիշեցնէ իշխանութիւն միւս մատենիկն ալ, «աւետարան մի փոքրիկ»՝ յիշատակ իւր հաւուն Ս. Սահակայ (27), ցուցնելով երկու գրքերուն զուգակցութիւնը եւ արտաքին նմանութիւնն ալ:

Մովսէս Երզնկացի՝ 1255ին՝ նոր կոչում մ'ունի մատենիս, Աղօթամատոյց (195), զոր կը կերարկեն նաեւ 1284ի եւ 1315ի ժամագրքերու գրիչները՝ Մարտիրոս եպոս. եւ Մանուէլ, Միւրիւր Այրիվանէցին նոյն ԺԳ. դարուն (56) եւ 1465ի(1) եւ 1598ի ժամագրքերու ընդօրինակողները: Վանական վարդապետ ԺԳ. դարուն Գիրք աղօթից կ'ըսէ(2): Թովմա Մեծոփեցի իր ժամագրի յիշատակարանին մէջ կը կոչէ «գիրքս հասարակաց աղօթից». Օչին թագաւորի ժամագիրքը՝ Սաղմոսարան (101), ըստ որում խառն է սաղմոսներու հետ. եւ Ժմգ. թ. 1575՝ ԺԵ. դարու՝ Ժամագիրք: Մենք նախամեծար համարեցանք զրոշմէլ մեր ուսումնասիրութեան ճակատը Աղօթամատոյցը՝ քան երկրպագոյն Աղօթանցը, որ կրնար չլիթուիլ աղօթատեղիին հետ՝ որուն իմաստն ալ ունի:

Այժմ անցնինք տեսնել իր յօրինումը ըստ իւրաքանչիւր շրջանի՝ որ ունին իրենց բաժինն անոր զարգացման մէջ:

(1) Սիրմէեան Ա. Արք., Ցուցակ հայ. ձեռ. Հալ. Ա. 170:

(2) Արարատ ամս. 1902, 30: